

УДК 372.018.1(477)(091)“1950/..”

Оксана Бобак, викладач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ЗАСАДИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ В УКРАЇНІ У II-Й ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті дається аналіз поглядів на сімейне виховання як середовище соціалізації дітей дошкільного віку, а також розкривається зміст сімейної соціалізації завдяки рефлексії психолого-педагогічних праць досліджуваного періоду.

Ключові слова: педагогічні засади, соціалізація, сімейне виховання, діти дошкільного віку.

Літ. 33.

Оксана Бобак, преподаватель кафедры социальной педагогики и коррекционного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франка

ОСНОВЫ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ В УКРАИНЕ В II-Й ПОЛОВИНЕ ХХ СТ.

В статье дается анализ взглядов на семейное воспитание как среда социализации детей дошкольного возраста, а также раскрывается содержание семейной социализации благодаря рефлексии психолого-педагогических трудов исследуемого периода.

Ключевые слова: педагогические основы, социализация, семейное воспитание, дети дошкольного возраста.

Oksana Bobak, Lecturer of Social Pedagogic and Correctional Education Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

BASIS OF FAMILY EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

The article analyzes the views of family education as a medium of socialization of preschoolers and disclosed the contents of family socialization through reflection psychological and pedagogical works study period.

Keywords: pedagogical principles, socialization, family education, pre-school children.

Постановка проблеми. Аналізуючи педагогічні засади соціалізації дітей дошкільного віку у сім'ї, вважаємо за необхідне, звернутись до праць провідних фахівців досліджуваного періоду, що містять поради та рекомендації щодо виховання дитини.

“Життєздатність будь-якого суспільства визначається тим, як воно забезпечує своє майбутнє. Серед цінностей, що передаються від покоління до покоління, однією з найважливіших є виховання. В ньому поєднується минуле, сьогодення і майбутнє суспільства” – вважають автори сучасної праці з педагогіки українського дошкілля Н.В. Лисенко та П.Р. Кирста [1]. В свою чергу, педагогічні засади – це сукупність певних методів, форм, особливостей навчально-виховного впливу на вихованця з боку педагогічного середовища з метою досягнення визначеного результату, що окреслюється певними науковими параметрами [2]. Саме визначення цих параметрів можливе, на нашу думку, завдяки ретельному вивченню педагогічних праць та проблем досліджуваного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед популярних в педагогічних колах публікацій, хотілося б відзначити книгу з серії “Бібліотека для батьків” Л.Ф. Островської “Сімейне виховання. Дошкільники” 1977 р. чи О.В. Проскури і Л.О. Шибицької “Як учити найменших” 1982 р. [3], брошуру Г.З. Чумаченко “Дитячий садок і сім'я” 1963 р., праці О.І. Жаваронко “Роль сім'ї у вихованні в дітей культурної поведінки” 1956 р., М.В. Вовчик-Блакитна “Ви - батьки” 1974 р. [4], Б.Т. Ліхачьова “Простые истины воспитания” 1983р. [5], В.К. Котирло, С.О. Ладивір “Детский сад и семья”, 1984р. [6], А.Г. Хріпкова, Д.В. Колесов “В семье сын и дочь” 1985 р. [7], О.Л. Кононко “Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)” 1998 р. та ін., а також періодика привчена дошкільному дитинству [8], що розраховані для батьків та вихователів дошкільних закладів. В цих книгах, загалом, розповідається про те, як організувати життя дитини в сім'ї, наповнити її корисним змістом, що сприяло б всебічному розвитку дошкільника, як забезпечити фізичний і психічний розвиток

дитини. Зміст рекомендацій та наукових досліджень відображає, на нашу думку, основні аспекти виховних традицій даного часу, їх генезу та педагогічні засади.

Мета статті полягає у розкритті змісту поглядів на сімейне виховання як середовище соціалізації дітей дошкільного віку завдяки рефлексії психолого-педагогічних праць досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу. Брошура для батьків Галини Захарівни Чумаченко “Дитячий садок і сім’я” [9], за редакції кандидата педагогічних наук М.В. Вовчик-Блакиткої, зорієнтована на співпрацю дитячого садочка з сім’єю, що видана 1963р, ми теж знаходимо роздуми про перспективу майбутнього з позиції виховання.

“Діти – наше майбутнє, і все, що створюють зараз радянські люди, належатиме їм. Доля нашої прекрасної країни, доля світу залежатиме і від того, як вони, наші діти, розпоряджатимуться усім тим багатством, яке перейде до них у дар від старших поколінь, від усього людства” цитує автор думку видатний радянський педагога А.С. Макаренка.

На перших сторінках читаємо – “наші діти, – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни всього світу. Вони будуть творити історію. Наші діти – це майбутні батьки і матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей. Наші діти повинні вирости прекрасними громадянами, хорошими батьками і матерями. Але й це ще не все: наші діти – це наша старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це – наші сльози, це – наша, провина перед іншими людьми, перед усією країною” [10].

“Основи громадянського світосприяття маленької людини народжуються в її власному досвіді спілкування з людьми. Воно починається з сім’ї, з тією моральною атмосферою, в якій перебуває дитина” – вважає авторка книги для батьків Людмила Федосіївна Островська “Сімейне виховання. Дошкільник.”, що видана у 1977р. [11].

Звісно, відомо, що система народної освіти періоду 60-тих – 70-тих років ґрунтується на суспільному вихованні дітей, проте “виховний вплив сім’ї на дітей повинен все більш органічно поєднуватися з їх суспільним вихованням” [12]. Реалізація виховних завдань суспільного виховання передбачає тісну співпрацю сім’ї з дошкільними установами. “Отже, кожній сім’ї, яка хоче виховати своїх дітей чесними, працюючими, безмежно відданими Батьківщині людьми, слід

не протиставляти сімейне виховання меті, яку ставлять перед собою дитячі виховні заклади – ясла, садок, школа, а працювати в тісному контакті з ними”.

Батьки навчають дитину змалку сприймати навколишній світ. У сім’ї виховуються перші почуття дитини до матері, до батька, до рідних і товаришів, починає формуватися особистість дитини, її ставлення до оточуючих. Продовжуючи думку, Г.З. Чумаченко зазначає – “Сім’я може або полегшити роботу дитячого садка та школи, або утруднити її. В сім’ї дитина дізнається не лише про те, що добре, а що погано, не лише знайомиться з світом, але й набуває перший практичний досвід вірних чи невірних дій та вчинків. Наслідуючи у своїх іграх батьків, діти в міру своїх можливостей проникають у цікаве життя й роботу дорослих. Це живе життя захоплює їх і доповнює досвід, набутий ними в дитячому садку”.

Упродовж історії людства склалися два види виховання підростаючого покоління: сімейне й суспільне. Кожна з них є соціальним інститутом виховання і має можливість у формуванні особистості дитини. Н.В. Лисенко та П.Р. Кирста, аналізуючи взаємодію інститутів родинного і суспільного виховання дітей дошкільного віку, відзначають, що “здавна точиться дискусія, що є важливішим у становленні особистості: сім’я чи суспільне виховання (дитячий садок, школа, інші заклади)” [13] Г.З. Чумаченко в зверненні до батьків, акцентує увагу на взаємодії та рівнозначності соціальних інститутів виховання – “немає таких терезів, на яких можна було б зважити і точно сказати, хто вирішує справу виховання дитини: дитячий садок, чи сім’я, чи школа. Безперечно, всі разом” [14]. І успіх виховання залежить “не від зусиль хороших сімей чи хороших садків зокрема, а насамперед від того, чи узгоджені їх дії, чи існує єдина для сім’ї і дитячого садка лінія виховання, чи немає розбіжності у їх вимогах до дитини”. Велика роль у цій відповідальній справі належить дитячому садку. Виховна робота здійснюється тут кваліфікованими педагогами за програмами і методиками, що відповідають завданням суспільного виховання. “В дитячому садку створені найкращі умови для всебічного (розумового, морального, естетичного та фізичного) виховання дітей”.

І тут недостатньо, на думку педагога, “офіційного контакту між вихователями та батьками, тут потрібне живе взаєморозуміння, сердечність, справжня дружба. Адже і вихователі і батьки люблять дитину та однаково бажають,

щоб вона виросла хорошою і щасливою. Вони разом несуть і відповідальність за дитину, за її життя, здоров'я, за її майбутнє” [15]. Сучасні вчені дедалі більше схиляється до визнання надзвичайної важливості сімейного виховання для повноцінного розвитку особистості дитини, оскільки його силу і вплив не можна порівняти з жодним, навіть дуже кваліфікованим вихованням у дитячому садку чи школі [16], виховання, перш за все, характеризується зверненням на особистість дитини, її духовний світ.

Питання про спільну, погоджену роботу дитячого садка з сім'єю в справі виховання дітей є одним з найважливіших питань радянської педагогіки. “Єдність вимог до дитини з боку дитячого садка і сім'ї є неодмінною умовою правильного виховання” [17].

“Науково доведено, що суперечливі, взаємовиключаючі впливи найзгубніше відбиваються на психіці дитини, накладають свій слід на всю поведінку дитини, на її ставлення до людей і насамперед до дорослих. Мало того, що дитина ніколи не знає, що ж правильно, а чого не слід робити, що добре, а що погано, вона втрачає повагу до дорослих, які спростовують накази один одного”.

В умовах різною вимог, наказів, заборон – коли вдома дозволяють те, що забороняють в дитячому садку і навпаки, – дитина втрачає віру в мудрість дорослих, що самі не знають, чого хочуть від неї, стверджує Г.З. Чучаченко. “Так втрачається авторитет батьків або вихователів, а найчастіше одних і других, а разом з ним втрачається і ключ до дитячої душі”. Ось чому так важливо, щоб “сім'я підтримувала і вдома усі ті поняття і звички, які прищеплюються дітям у дитячому садку, школі...”. У сім'ї формується характер дитини, її особистісні риси, зокрема закладаються основи національної свідомості, відбувається становлення особистості загалом.

“Марксистська психологія виходить з того, що суспільне середовище і виховання – це головні фактори, які формують характер людини, організують і спрямовують її діяльність, а біологічні дані індивідуума відіграють підпорядковану роль. Природа дає людині риси обличчя, колір очей, іноді талант, але вона не може обдарувати її готовим характером, поглядами. Коли одні й ті ж вимоги ставляться перед дитиною і в дитячому садку і дома, вона легко і міцно засвоює їх. Діти звикають поважати дорослих, прислухатись до кожного їх слова” [18].

Доповнює цю тезу Л.Ф. Островська: “чи буде дитина рости дисциплінованою, залежить від нас і від того середовища, якому вона виховується. Якщо, наприклад, у сім'ї до дитини ставляться

певні вимоги, якщо вона не має ніяких моральних обов'язків перед близькими, якщо виховні прагнення дорослих спрямовані на задоволення дитячих примх, то в такому випадку можна виростити споживача, егоїста, всі думки і вчинки якого виходять із зручностей і бажань власного “я” [19].

Вже трирічні діти мають багато звичок. Одні з них – стійкіші, інші – менш стійкі. Проте, якими б вони не були, вони не з'являються і не зникають самі по собі. Кожна звичка завжди є результатом виховання та сприятливих або несприятливих умов його. Якщо сім'я систематично підтримує ті вимоги, які ставить перед дитиною дитячий садок, корисні звички складаються дуже швидко і без помітних зусиль, дитина правильно розвивається, а сам процес виховання стає радісною для вихователя і для батьків справою – вважають педагоги радянського періоду II-ї половини ХХ ст.

Виховання в широкому розумінні – це прилучення дитини до світу дорослих. В цьому процесі беруть участь батьки і педагоги, я також явища довкілля, реальне життя дорослих, природа суспільство. Проблема соціалізації дитини у сім'ї, її особливості, взаємозумовленість процесів впливу інших інститутів соціалізації на дитину були гострим питанням дискусії фахівців. Важливим завданням дошкільних установ 50 – 70-тих років ХХ ст. є широка педагогічна пропаганда серед населення [20]. Так, зокрема, цікавим прикладом є “Тези доповідей на обласних педагогічних читаннях дошкільних працівників. 16 – 17 березня 1966р” що відбувалися у м. Львові. Дитячий садок, зазначає у своїй доповіді вихователька Львівського дитячого садка №93, Ф.С. Непомняща, повинен бути для батьків живим прикладом правильного виховання дітей дошкільного віку, допомагати батькам у налагодженні домашнього виховання дітей.

“У роботі з сім'єю важливу роль ми надавали вихованню у дітей і пошани до батьків, і виховували повагу до праці: допомагали нашим вихованцям старанно готуватися в дитячому садку до святкування в сім'ї днів народження їх батьків та інших членів сім'ї (підготовка подарунків, розучування відповідних віршів та ін.); брали участь у відзначенні різних нагород, які отримували батьки на виробництві за сумлінну працю, писали з дітьми листи до батьків, які знаходились у відпустці, або ж у лікарні...” у своїй доповіді на тему “З досвіду роботи дитячого садка з батьками” розповідає вихователька Ф.С. Непомняща [21].

Педагогічним гаслом того часу можемо

вважати думку В. Сухомлинського, який зауважував, що "...сім'я – це повноводна річка, водами якої живиться держава" [22]. У сім'ї шліфуються найтонші риси людини-громадянина, людини-трудівника, людини – культурної особистості. З сім'ї починається соціальне виховання.

У 60 – 80-ті роки в Україні постійно зростала кількість дошкільних закладів: у 1970 р. їх було 16,5 тис, 1987 р. – 23,1 тис, 1990 р. – 24 тис. У 1975 р. впроваджено нову "Програму та методичні настанови виховання дітей у дошкільних закладах", яку в 1986 р. було змінено "Програмою навчання і виховання в дитячому садку" [23]. Вітчизняні вчені активно працювали над проблемами психологічним розвитком, фізичного, розумового, морального, трудово-естетичного виховання дітей дошкільного віку. Значний внесок у розробку актуальних проблем дошкільної педагогіки зробила лабораторія дошкільного виховання Науково-дослідного інституту педагогіки України та кафедри дошкільної педагогіки Київського державного педагогічного інституту (Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова).

На думку Т. Поніманської у 80-ті роки багато прихильників здобула ідея педагогіки співробітництва як прагнення педагога бути одним з дитини. Одним із лідерів цього напрямку був Шалми Амонашвілі. Педагогичні центри кожен по-своєму втілювали ідею педагогіки співробітництва, яка спонукала їх до співтворчості з дитиною у педагогічному процесі, орієнтувала на цілісний розвиток особистості дитини, на прийняття її такою, якою вона є, на творення її як вільної, розвинутої та освіченої людини [24].

В цих умовах важливим принципом є не паралельності існування, а взаємопроникнення сім'ї і дитячого садочка, цих двох важливих соціальних інститутів. Головним завданням стає усунення бар'єру між дитячим садком і сім'єю.

Сутністю взаємодії сім'ї та дошкільного закладу це узгодження в інтересах дитини вимог, дій дошкільного закладу і сім'ї як суб'єктів її виховання; активне залучення батьків до педагогічного процесу, надання допомоги педагогічному колективі дошкільного закладу, принцип співробітництва, взаємоповага, взаємодовіра, партнерство і чітке усвідомлення своєї ролі та відповідальності в спільній дії, любов до дитини, прийняття і повага її як особистості, розуміння її проблем.

Грунтовний аналіз впливу сім'ї на дошкільника представлено у дослідженнях Олени Леонтьєвни

Кононко, зокрема, у навчальному посібнику для вищих навчальних закладів "Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)" виданий у 1998р. [25].

О.Л. Кононко вважає, що "сім'я має більші можливості для виховання, ніж дошкільний заклад і школа бо, по-перше, і ній об'єднані люди різного віку, статі, роду занять; по-друге, дорослі члени родини можуть впливати на дитину в різні життєвих ситуаціях – у квартирі, на вулиці, в гостях, у відпустці (це робить сімейні впливи різноманітними і гнучкими); по-третє, однією дитиною, як правило, опікуються кілька дорослих (у той час як у школі чи в дитячому садку це співвідношення – не на користь індивідуальному розвитку)" [26].

У концепції дошкільного виховання в Україні подано ряд тез про взаємодію сім'ї і дошкільної установи:

- сім'я і дитячий садок у хронологічному порядку пов'язані принципами наступності. Вони повинні забезпечувати безпосередність навчання і виховання дітей [27]. У дослідженнях деяких педагогів стверджується, що у практиці суспільного і сімейного виховання переважає принцип не наступності, а паралелізму, тобто сім'я вирішує свої завдання, а дошкільний заклад – свої. За таких умов освітня підготовка дітей не матиме відчутних результатів [28].

Наступна теза: "сім'я – це найприродніша школа соціалізації дитини в суспільстві. Через сім'ю дитина набуває різного досвіду. Концепція спрямовує на те, щоб мета і зміст суспільного виховання не відрізнялись від мети і змісту родинного виховання" – віддзеркалюється у дослідженнях О.Л. Кононко. Дослідниця стверджує, що "на всіх етапах життя людини сім'я є найважливішим компонентом мікросередовища. У житті дитини протягом його перших років домінують соціалізуючі впливи сімейного оточення. Це відбувається, оскільки, по-перше, рідні люди – найдорожчі й найавторитетніші для дитини і вона довіряє їм, копіює їх, прислухається до їх настанов і порад; по-друге, сім'я належить пріоритет в емоційному вихованні дошкільника, по-третє, переважна більшість дітей протягом перших років життя перебуває вдома, в колі батьків і рідних" [29].

Відзначимо, що наприкінці ХХ ст. знаходить чітке відображення теза про первинність сім'ї як соціального інституту, що співвідноситься з реаліями суспільного життя. "Вплив сім'ї на дошкільника порівняно з впливами інших соціальних інститутів відзначається найбільшою тривалістю і постійністю. В дитячому садку

дитина проводить декілька років свого життя, у школі – одинадцять років. У колі рідних і батьків вона перебуває від народження і до повноліття, а іноді і все своє життя. Сім'я – це тло, на якому відбувається становлення особистості, її емоційний, розумовий, фізичний, соціальний розвиток” [30]. Хоча, звісно, науковці підкреслюють важливість і суспільного виховання дитини-дошкільника. “Виховуючись лише в сім'ї, дитина хоча й розвивається як індивідуальність, набуває своєрідного обличчя, виростає, як правило емоційною істотою, проте не може легко адаптуватись до життя і інших соціальних інститутах – дошкільному закладі, школі, – оскільки на заваді стоятимуть її егоїстичні орієнтації” [31].

Так, “поєднання сімейного виховання з суспільним – важлива умова нормального соціального розвитку зростаючої особистості” [32].

Початок 90-х років ХХ ст. приніс у систему дошкільної освіти значні зміни: скорочено кількість дошкільних закладів, засновано нові їх типи, розроблено альтернативні програми виховання дітей.

Як зазначає Тамара Іллівна Поніманська – нові соціально-політичні реалії потребували внесення суттєвих коректив у концепцію дошкільного виховання в Україні, розгортання її на суверенному праві кожного народу дбати про своє майбутнє [33].

У цей час плідно розроблялися засади науково-методичного забезпечення педагогічного процесу в дитячому садку в нових умовах; вивчалися шляхи здійснення особистісно орієнтованого підходу у вихованні, особливості розвитку в дитини духовності як домінуючого начала в структурі особистості, проблеми роботи з обдарованими дітьми; велися дослідження педагогічних умов повноцінного фізичного і психічного розвитку дитини в дошкільні роки.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується створенням новітніх концепцій дошкільного виховання – своєрідних орієнтирів для науковців і практиків у вивченні актуальних проблем розвитку особистості дитини.

Висновок. При зіставленні педагогічних ідей науковців зазначеного періоду, можемо констатувати, що педагоги вважають сім'ю на всіх етапах життя дитини найважливішим компонентом мікросередовища. Адже, у житті дитини протягом її перших років домінують соціалізуючі впливи сімейного оточення. Сім'я як безпосереднє соціальне оточення має максимальні порівняно з будь-якими іншими

соціальними інститутами можливості для поступового залучення зростаючої особистості до світу соціальних цінностей, до виконання незнайомих і водночас соціально значущих ролей, до оволодіння знаннями, вміннями й навичками, необхідними дитині для становлення її соціальної компетентності.

1. Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкільця: У 3 частинах. – Ч. 2: Навчальний посібник / Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2010. – 360 с. С. 5.

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.

3. О.В. Проскура Л.О. Шибицька. Як учити найменших. – К.: Рад. школа, 1982. – 86 с. іл. – (Б-ка для батьків).

4. Вовчик Блакитна М.В. Ви – Ви – батьки. К.: Радянська школа, 1974 р.

5. Б.Т. Лихачев Простые истины воспитания. – М.: Педагогика, 1983. – 192 с.

6. Котырло В.К. Ладывир С.А. Детский сад и семья. – К.: Рад. школа, 1984 р. 119 с.

7. А.Г. Хрипкова, Д.В. Колесов В семье сын и дочь: Кн для учителя. – 2-е изд., ипр. – М.: Просвещение, 1985 р. – 240 с.

8. “Дошкільне виховання” (на українском языке). Ежемесячный методический журнал Министерства просвещения УССР. №7(528)-12(533), Киев. 1985 г. “Радянська школа”.

9. Г.З. Чумаченко. Дитячий садок і сім'я. Товариство “Знання” Української РСР, Київ. – 1963 р. – 50 с.

10. Г.З. Чумаченко. Дитячий садок і сім'я. Товариство “Знання” Української РСР, Київ. – 1963 р. – С. 3 – 4.

11. Островська Л.Ф. Сімейне виховання. Дошкільник. “Радянська школа” – К. – 1977 р. – 142 с. С. 103.

12. Г.З. Чумаченко. Дитячий садок і сім'я. Товариство “Знання” Української РСР, Київ. – 1963 р. – С. 5.

13. Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкільця: У 3 частинах. – Ч. 2: Навчальний посібник / Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2010. – 360 с. С. 304.

14. Г.З. Чумаченко. Дитячий садок і сім'я. Товариство “Знання” Української РСР, Київ. – 1963 р. – С. 7.

15. Г.З. Чумаченко. Дитячий садок і сім'я. Товариство “Знання” Української РСР, Київ. – 1963 р. – С. 7.

16. Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкільця: У 3 частинах. – Ч. 2: Навчальний

- посібник / Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2010. – 360 с. С. 304/ Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2010. – 360 с. С. 305.
17. Г.З. Чумаченко. Дитячий садок і сім'я. Товариство “Знання” Української РСР, Київ. – 1963 р. – С. 7.
18. Г.З. Чумаченко. Дитячий садок і сім'я. Товариство “Знання” Української РСР, Київ. – 1963 р. – С. 9 – 10.
19. Островська Л.Ф. Сімейне виховання. Дошкільник. “Радянська школа” – К. – 1977 р. – 142 с. С. 103.
20. З досвіду виховання і навчання дітей в дошкільних установах Львівщини. Тези доповідей на обласних педагогічних читаннях дошкільних працівників. 16 – 17 березня 1966р – Львів, 1966. – С. 19 – 25.
21. Тези доповідей на обласних педагогічних читаннях дошкільних працівників. 16 – 17 березня 1966 р. – Львів, 1966. – С. 21.
22. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К., 1987 р.
23. Програма виховання і навчання дітей в дитячому саду. /Под. ред. Е.А. Тарановой. – К.: Рад. шк., 1986. – 208 с.
24. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник / Поніманська Т.І. – К.: Академвидав, 2006. – 456 с. С. 33.
25. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
26. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – С. 139.
27. Дитина. Програма навчання і виховання дітей в дитячому садку. К.: Освіта, 1993. – 267 с. С. 19.
28. Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкільця: У 3 частинах. – Ч. 2: Навчальний посібник / Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2010. – 360 с. С. 315.
29. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – С. 138.
30. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – С. 139.
31. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – С. 140.
32. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – С. 140.
33. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник / Поніманська Т.І. – К.: Академвидав, 2006. – 456 с. С. 35.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2014

“Наука – це та галузь, де, можливо, більше, ніж у будь-якій іншій галузі людських стосунків, виявляється почуття єдності й братерства, де не існує національності, де вчені всіх країн прагнуть разом до досягнення однієї мети – до пізнання істини. Бувають тут і війни, і лється чорнило, і через властиву людині слабкість завдаються тяжкі рани взаємному самолюбству, але і в цій війні, можливо, менше, ніж будь-де, відіграють роль національності, і перед спільними інтересами науки зникають кордони держав. Упродовж останніх років створено безліч міжнародних підприємств, які поступово з’єднують між собою вчених усього світу в єдине братство прообраз того братства всіх народів, яке є нашою вічною мрією”.

М. Андрусов

